

Komáromi János.

Írta: JAKABFI LÁSZLÓ.

Amikor a világra jött, hazája Nagy-Magyarország volt, az ő mezítlábasai, ordasai s talpasai vérén szerzett s ezer esztendő küzdelmein át magyar fegyverekkel megtartott Magyarország. S ma, halála után néhány hónappal, mintha újból ragyogni kezdene a bús magyarság csillaga, mintha a Vihorlát s a Kárpátok felől újból erősödni kezdene a szél, hogy viharrá dagadva a magyar géniusz teremtő, alkotó s fenntartó erejének viharával viessaragadja a gyáván elrablott Felvidék után a magyar birodalom többi területét is, melyek sok századon át összeforrtak a magyarság történetével. Komáromi azonban már a Felvidék hazatérését sem érthette meg. Pedig mennyire vágyott haza, szűkebb kis hazájába! Vágyott, de egyben azt is érezte, a belső látás világosságával tudta, hogy szülőföldjére már nem juthat el. Az újhelyi hegytetőről küldte sóhajait a honi föld felé. Eszébe jut az emberi lét végessége s részben ezért nem bízik hazatérésében. „Nyolc esztendő óta minden nyárvégen leülök ide a hegytetőre s számolgom magamban, hány esztendőm lehet még? S csalhatatlanul érzem, hogy soha többet nem fogok hazamenni.”¹ Testben nem mehetett, de lélekben mindig ott járt. Akkor érzi magát jól, ha arról a vidékről, annak embereiről írhat, mesélhet. A Felvidék, közelebbről az Északkeleti Felvidék, a pataki kollégium s a front azok a helyek, ahová ő mesélő kedvében elbarangol. Ezek a helyek írásainak élményforrásai. Ha igaz az az elmélet, amely szerint a környezet rányomja hatását az emberre, akkor ő ezt az elméletet valójában igazolja s életével, felfogásával, műveivel erősíti annak igazságát. Ebből pedig erős vallásosság, igaz magyarság, jellem következik. Tisztában van ezzel Komáromi is, s szerénytelenység nélkül írja: „Keresztényi módon éltem, senkinek megrontására nem törekedtem, nagyon rosszat nem csináltam s ellenséget

¹ Csatangolás mindenfelé. (Sátorhegy, 1926. aug. 29.) 120. o.

nem hagyok magam után...“² Hazájáért pedig ő is, csakúgy mint kenyeres pajtlásai, vérét hullatta. „Hat tátongó lyukat olvastam össze a ruhámon s azon a hat seben keresztül csak folyt, csak folydogált a vérem.“

Szegény szülők gyermekeként született 1890. december 22-én, Málcán, Zemplén vármegyében.³ Apja szegény fuvaros volt, ki hol keresett, hol nem. Vérében volt a magyar virtuskodás s a munkától való idegenkedés. Anyja, a gyermekeit nagyon szerető édesanya, sokszor szomorú gyermekei jövődó sorsa miatt. Beteges asszony, ki korán árván hagyja négy gyermekét. János a legidősebb. Nagyszülei apai s anyai ágon egymásnak ellentmondó természetek. Apai nagyatyja apja természetéhez hasonló, erős, mulató ember, kiről sokat mesél az író. E titokzatos, baljóslatú vén kozák⁴ mellett van szentéletű anyai nagyanyja. Komáromiban egyesül a két természet. Apai nagyapja s apja szülőfalujukban tomboltatják s engednek utat vad természetüknek, ő pedig ott küzd a telatini erdőben, s masírozik a lemergi széles országúton.⁵ De éppúgy megvan lelkében testvérei s otthona feletti aggodalma s erős Istenbe vetett hite. Szegénység, gond, a mindennapi kenyér megszerzésével járó legfőbb gond jellemzi otthonát. Édesapja addig érzi magát jól egy helyen, míg el nem felejtí, hogy milyen szegény. Amikor erről megfeledkezik, kötekedik, hetvenkedik, s ennek következménye: elveszti állását. S ha a kis Mudrony Sanyi ilyenkor gondolkodik, szomorúság tölti el szívét. „Valóban elgondolkozott, mert szíven ütötte az a meg nem nevezhető szomorúság, amely osztályostársa volt ifjú éveiben is már s elkísérte egész életében. Talán kétségbeesett fájdalmú őseitől örökölte, akik zúgolódás nélkül szenvedtek a szegénység terhe alatt egy évezreden keresztül.“⁶

A szegény sors később sem hagyta el. De pótolta ezt az a nagy szeretet, amellyel őt otthon s másutt is körülvették. Természetes azonban, hogy a szegényes körülmények közt való felnevelkedés nyomot hagyott lelkén. Talán azért is rajzolja regényeiben is mindig a rongyosokat, a mezítlábosokat, a nines-

² Mit búsulsz Kenyeres? Genius. 87. o.

³ Magyarság. 1937. okt. 8.

⁴ Protestáns Szemle. 1931. 32. o.

⁵ Mit búsulsz Kenyeres? 33. o.

⁶ Régi ház az országútnál, 237. o.

teleneket, a kis embereket, kiknek azonban jó kedélyét, derült reménykedését csak ritkán vonja be a kétkedés felhője.

Nagyon szívéhez nőtt a Tót Lapály, az öt folyó vidéke és népe a maga kísértetlátásával, sejtelmes alkonyati óráival, havas téli estéivel s farkasordításával. Ebben a környezetben, ilyen hatások alatt nő fel a kisgyermek, hogy azután tehetsége lassan kibontakozzék Sárospatakon, az ősi kollégiumi városkában, a magyar művelődés egyik fényes székhelyén, a bodrogparti Athénben. Ott kapja azokat a benyomásokat, melyek kálvinista magyar jellemmé formálták őt. 1902. szeptember havában kerül Sárospatakra.⁷ Édesanyja hozza be őt az iskolavárosba, éppen úgy, mint a többi szegény kis mendurt. Amint ő maga írja, édesanyja 20 krajeárral hagyta Patakon.⁸ Senkje nem volt, s igazán csak a jó Istenre s az Alma Mater kegyeire volt utalva. De hite nem hagyta cserben. Tanult, dolgozott. „Tizenegy éves voltam, mikor a kollégiumi városkában visszahagyott az édesanyám, s attól fogva lélekszakadva igyekeztem... Mert szegény, nagyon szegény gyerek voltam. De annyit mondhatok, hogy nem is vallottam szégyent évvégi bizonyítványaimmal!”⁹

Munkájának meg is volt az eredménye. Már a második félévben tiszta jeles eredménnyel büszkélkedhetett, s ekkor tandíjmentes lett, majd a tápintézetben is ingyenes helyet nyert.¹⁰ Öröme azonban nem lehetett teljes, mert ugyanekkor halt meg drága édesanyja. Hazamegy Legényére s örökre búcsút vesz tőle. Midőn visszatér Patakra, Fehér István, az akkori jogászelnök veszi pártfogása alá a pataki diákok kis hőjét, Barla Jóskát. A Vitkóczy-háztól elköltözik Fehér Istvánhoz a Fellegvárba. Mint jeles tanuló, osztályfőnöke jóvoltából tanítványt kap s úgy keres magának havi két forintot.¹¹ Mind a nyolc osztályban jeles tanuló maradt, kivéve a hetediket,¹² s így szegénysége ellenére is rendesen elvégezte tanulmányait.

Mint tapasztalatlan kisdiaáknak, természetesen, neki is át kellett esnie azokon a csinyeken, melyeket idősebbek a konyák-

⁷ Sárospataki Ref. Főiskola Akadémiai és Főgimnáziumi Értesítője 1902.

⁸ Pataki diákok. 14. o.

⁹ Nagy leányka, kis legényke. 199. o.

¹⁰ Pataki diákok. 159. o.

¹¹ Pataki diákok. 82. o.

¹² Főiskolai értesítő: 1908/09. isk. évben két kettese van. VII.-es korától kezdve már Komáromi Jánosnak, nem Komárnak nevezi magát. Főiskolai Értesítő id. száma s Népszerű Gyorsíró 1937/38. évf. 5–6. sz.

kal elkövettek. Neki kellett elhozni a felsősök kenyéradagját, télen a tüzeléssel bajlódni s általában az idősebbek szolgálatára állni. Részt vett a nagy ünnepek alkalmával szokásos elekeiós ünnepeken mint sublegátus, később mint legátus.

Legkedvesebb emlékei a nagyobb szünetekben vidéken eltöltött napjaihoz fűzik. Vagy hazamegy s élvezi azt a szeretetet s tiszteletet, mely apja s ismerősei részéről kijár neki. Hiszen apja büszke lehet fiára; az a kollégium egyik legkiválóbb tanulója volt.

A pataki főiskola a maga hagyományait szerencsésen párosítva a nemzet szempontjából hasznos, korszerű eszmékkal, nevelte növendékeit. Ennek a nevelési rendszernek pedig talpkövei, pillérei: erős kálvinista hit s meg nem alkuvó magyarság. Ez az a légkör, melyben a gyermek Komáromi ifjúvá serdül s szárnyait bontogatni kezdi.

Egészen fiatalon, VI. gimnázista korában nyerte meg a Magyar Turista Egyesület országos pályázatának díját „Gyalog az Alföldön“ című elbeszélésével,¹³ mely egyúttal az első nyomtatásban megjelent műve volt. A következő években egymás után írja költeményeit, elbeszéléseit, melyekkel az Erdélyi János Önképzőkörben dícséretet, pályadíjat nyer. VII. gimnázista korában jutalmat kap az Önképzőkör versenypályázatán „Levél Anikónak“ című költeménye, s ugyanekkor „Bujdosó kuruc keserve“ című hazafias költeménye dícséretet nyer „különösen kiemeltetvén... a költő hazafiúi aggálya s méla borongása.“¹⁴

De a próza terén is eredményeket mutatott fel. „Az első színdarab“ című humoreszkje tizenkét koronát nyert, s megdícsértetett „A bodrogmenti rónán“ című szépprózai elbeszélése.¹⁵ Egyébként is buzgó munkát fejtet ki a Körben. Ő volt akkor a Kör jegyzője, s bírálati is dícséretet kaptak. Humora, jó kedélye nyilvánul meg az önképzőköri jegyzőkönyv elejére írt mottóban:

Szegény iródiák
Egy hosszú éven át
Ezt a könyvet írta
— Míg a keze bírta.

¹³ Komáromi J. huszonöt éves írói jubileuma. Gyűjt. kiadás. Bp. Génus.

¹⁴ Régi ház az országútnál. 272. o.

¹⁵ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1908. évi 4. szám, 590. Főiskolai Értesítő 1908/09. 170. o.

Úgy látszik, szívesen írt humoreszkeket, mert „Az első párbaj” című humoreszkiét is megdícsérik.¹⁶

A következő évben, VIII-os korában az Erdélyi János Önképzőkör elnökévé választotta¹⁷. Ekkor már nagyobb irodalmi sikerekkel is dicsekedhetik. Az önképzőkör verspályázatán ismét babérokat arat „A kisapa” s „Késő” című költeményeivel.¹⁸ Ugyanebben az évben négy felolvasást tartott, a szépprózában pedig megnyerte az első és második díjat „Tiszvidéki hangok” című hosszabb elbeszéléssel, illetőleg „A vasúti kikiáltó” című humoreszkiével. Mint a költészetben legjáratosabb, ugyan- csak ő nyerte a Kollener-alapítvány díját, 58 korona 72 fillért.¹⁹ A Sárospataki Ifjúsági Közlöny több költeményét közli. Már jelentkezik ezekben is az ő álmodozó, elsuhant reményeket s régi éveket sirató bújaja.²⁰

A fiatal diák szérelmét tükrözik vissza a Piroska-dalok.²¹ Vágyik a lány csókjára, s a békepipa közte és Piroska közt legyen egy csók, ez a kívánsága. Van benne valami bohémság, pajkosság s léhaság, amint egyik tanára, Szilágyi Benő mondja, s ezen hangulatait beleviszi költeményeibe. Fogadkozik szerelmének, de nem képes fogadalmát megtartani: viszi bohém vére, az életet könnyebben szeretné felfogni: mulatnia kell.²² („Ne higgy nekem, bohémvilág.”) El kell búcsúznia kedvesétől, mert:

„Valami kerget, hajt tova engem.”²³

Nagyon szeretett magyar irodalmi tanulmányokkal foglalkozni, s VIII-os korában munkájára az Akadémia is felfigyelt. A Magyar Tudományos Akadémia 5 arany korona jutalmát a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásában felmutatott kitérő eredményért Komáromi János s Bálint Zoltán nyerte.²⁴

„Az első színdarab” című humoreszkiét az Erdélyi-émlék-alap javára rendezett ünnepen olvasta fel. Midőn Mikszáth Kálmán 40 éves írói jubileuma alkalmából az Erdélyi János Ön-

¹⁶ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 6. szám. 91. o.

¹⁷ Főiskolai Értesítő 1909/10. 191. o.

¹⁸ Főiskolai Értesítő 1909/10. 192. o.

¹⁹ Főiskolai Értesítő 1909/10. 154. o.

²⁰ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 4. szám. 58. o. Ne bántsatok engem.

²¹ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1909. 10. szám. 152. o.

²² Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1910. 5. sz. 71. o.

²³ Sárospataki Ifjúsági Közlöny 1910. 6. sz. 87. o.

²⁴ Főiskolai Értesítő 155. o.

képzőkör ünnepi ülést tart, Komáromi nagy sikert arat „Látogatás Mikszáth Kálmánál“ című humoros elbeszélésével. Mikszáthnál ugyan nem járt, de a körnek szüksége volt felolvasásra, s így született az ő humoreszkje — vallotta be felolvasása végén.²⁵

Nemcsak gondolatok, tartalom s mesék ömlöttek pennájából, írásainak nemcsak belső értéke volt, de külesín szempontjából is említésre méltóak. Gyönyörű írása volt, s írása révén egyetemi éve alatt keresethez is jutott. Tanárai szerint érettségi alkalmával dolgozatai kézről-kézre jártak, olyan szép betűi voltak, s gyakran díszítette feladatait szép iniciálékkal.

Komáromi János kiváló gyorsíró volt. Első ízben a Népszerű Gyorsíró 1906. december 15-i pályázatával kapcsolatban olvassuk nevét. Komár János dícsérő oklevelet nyer. Nagyon kedvesen méltatja érdemeit a Népszerű Gyorsíró, s büszkén emlékezik vissza erre az első dicsőségre.²⁶ „Ha tudtuk volna, ha sejtettük volna, hogy Komáromi János első gyorsírópályázata van a kezünkben, Komár János gimnázista kis diák dícsérő levelét bizonyára ezüst lemezre, arany betűkkel kalligrafálja a mester és a kisdíák első országos pályázatát aranyos kötésbe foglaltuk volna.“ Ettől kezdve állandóan olvashatunk gyorsírói tevékenységéről a Főiskolai Értesítőben. Diákkorát, pataki éveit, otthonát, szülőföldjét rajzoló regényeiben leírja, hogy mily nagy reményekkel indul a pályázatokra. Reményei valóra is válnak. V-es korában már aranydíjat nyer.²⁷ Egy év múlva a Népszerű Gyorsíró szerkesztője azt üzeni neki, hogy Budapesten már várják őt érettségije után. Nemsokára a pataki Gyorsírókör főjegyzője lett s az említett lap munkatársa. Patakon is gyorsíró-lapot alapítanak s azt is ő szerkeszti. 1909. május 23-án Budapesten is díjat nyer. Erősen fűti a becsvágy, hogy még nagyobb eredményeket érjen el, de nemcsak a gyorsírásban, hanem az irodalomban is. Barátságos megjelenésével, biztos fellépésével, bátor beszédével megnyerte mindenki rokonszenvét. Az 1909/10. iskolai évben ő lesz a pataki Gyorsírókör elnöke. Fejlődése tovább tart. Sikert sikerre halmoz. Az 1910. március 23-án tartott versenyen pedig „... a 280—315 szótagos és szédületes gyorsaságot kívánó fokozaton versenytárs nélkül ragadta

²⁵ Határőr 1938. márc. 16. sz. 2. o.

²⁶ Népszerű Gyorsíró 1937/38. 5—6. sz. 10. o.

²⁷ Népszerű Gyorsíró id. sz. 11. o.

bámulatra a versenybírákat“.²⁸ Ez a győzelem országos viszonylatban is nagy figyelmet keltett. Nem célunk azonban túlságosan részletesen beszámolni az író gyorsírói tevékenységéről, de a pataki diáknak ezen a téren is elért eredményei s győzelmei feltétlenül említést érdemelnek. Érdekes, hogy az ő álmodozó, ideálista lelkének mennyire reális oldala is van. Nemcsak a magyar szépirodalmat, de a gyorsírás irodalmát is számos nagy és gazdag értékkel növelte.

Tele van szeretettel a kollégium iránt. Az Alma Mater számára valóban anya volt, hiszen édesanyját korán elvesztette s apja nem túlságosan törődött vele, lévén maga is szegény és gondokkal küzdő családapa. Mostohaanyja pedig, bár kedves és jó asszony volt, mégsem pótolhatta az elvesztett édesanyját. Míg a szegénység egyrészt talán nyomasztólag hatott Komáromi lelkére, másrészt megedzette, mert magának kellett fenntartásáról gondoskodnia. S ez növelte az alázatos kisdíák önbizalmát, ki konya korában határtalan tisztelettel tekintett fel Korpa Jánosra, a kollégium öreg diákjára. S amikor arra kezdett ráébredni, hogy költői vér folyik ereiben, s ezt elég korán, VI–VII-es korában megtalálhatta magában, akkor már fűti, tüzezi őt a becsvágy, hogy költő s író legyen.

Szereti tanárait, nevelőit. Természetesen professzorairól vallott nézete, felfogása fejlődik, változik. Igaza lehet egyik kritikusanak, aki szerint a kisdíák szeme a professzorokat magnagyítottaknak, hatalmasaknak látja, s ugyanazok a nagydiák előtt félszeg figurák.²⁹ De ő ezekről is mindig nagy tisztelettel, szeretetteljes becsüléssel ír s emlékezik meg. Mindíg kiváló tanuló volt. Legnagyobb hatást azonban rá és az egész VIII. osztályra talán mégis Szilágyi Benő, a görög nyelv tanára tehette, mert az egész osztály önként érettségizett le görögből. Melegen emlékezik meg jó néhány év múlva szeretett Béni bátyjáról, mikor az nyugalomba vonul.

A Rákóczi-vár, a bodrogszabos parti füzesek, a pataki hegyek, az Alföld lankás dombokba folytatódó sík vidéke az a környezet, mely ellentéteivel képes az emberi lélekre is hatni. Ehhez járultak a történeti s népi hagyományok, melyek ezen vidék népét formálták, alakították s nyomták rá erősen bélyegüket a pataki

²⁸ Főiskolai Értesítő 1909/10. 196. o.

²⁹ Protestáns Szemle, 1931. Karácsony Sándor: Komáromi János, 32. o.

költőnek készülő diák lelki alkatára is, s azt ebben az irányban formálták, képezték. „Gyermeki képzelete — írja egyik kritikusa³⁰ — tele van a titokzatosságra való hajlandósággal, és nyaranta sokszor néz vágyakozva a hegyeken csillogó pásztortüzek felé...“ Ez a tiszta lélek a maga búra hajlamos vonásaival, mely hirtelen kedvvé képes átalakulni, tükröződik vissza írásaiból. Hazavágyódik ő akkor is, amikor Budapestre kerül érettségi után. A honi föld, a magyar szabadságharcok színtere, az otthon, a szülői ház, a természet vonzza őt ellenállhatatlanul. „...mindíg rajongott az erdők, vizek és hegyek után. A természet szerelmese volt ő.“³¹

1910-ben érettségizett le s utána „Pestre készült elsőéves joghallgatónak, s melesleg meg volt győződve, hogy író lesz és pedig nem akármilyen“.³¹ A Bethlen Gábor Körbe adta be kérvényét, hogy ingyen lakást kapjon, s amikor ősszel elindul az ország fővárosába, reményekkel és hittel, de üres erszénnyel, talán még tanácstalanabb és kétségbeesettebb, mint amikor Patakra került konyának.

Ekkor már nincs mellette édesanyja, hogy bátorítsa. Ön-bizalmat ad azonban hite s a kezében levő jeles érettségi bizonyítvány. Mégis nagy szorongások közt várja a Boeckay Kör elnökét, hogy értesüljön, vajjon megkapja-e az ingyen-lakást a Körben. Félve megy fel, mindenkinek tisztelettudóan és alázatosan köszön, megbámulja a hányaveti pesti jogásztípust, s babonás tisztelettel érdeklődik Bakura Dániel, az ősdíák felől. A nehézségek, a nagy kérdések lassan megoldódnak, megkapja az ingyen-lakást, megbízzák a Kör üléseinek gyorsírással való lejegyzésére, kap ebéd- és vacsorajegyeket a Menzára, s gyorsírói szerkesztő munkájáért havi hús koronát. A Népszerű Gyorsíró 1910. szeptember 15-én már az ő „utolérhetetlen szépségű kézírásával jelent meg.“³² A vezércikk erősen harcias hangú, s ez a „gunyoros tréfasággal fölényesen verekedő új hang“ Komáromi János hangja.

Bár lassan belehelyezkedik a Boeckai István Kör életébe, s mindennapi megélhetése is biztosítva van, lelke hazavágyik. A nagyváros még idegen számára. Nehezen tud az új életbe

³⁰ Napkelet 1933. 369. o.

³¹ Az Ősdíák 27. o.

³² Az Ősdíák 5. o.

³³ Népszerű Gyorsíró. 1937/38. 5—6. szám.

beleilleszkedni. Költeményei híven adják vissza lelkiállapotát.³⁴ Visszaszáll a lelke a Bodrog partjára, a laboreparti rengetegbe. A Bodrog vidékén tanult meg

„Nyomorúságot föl se venni,
Kopott lanton víg nótát verni.“³⁵

Tele van a költemény bánatos reminiscenciákkal. A természetet, vidám diákéletet szerető lelke nem tud megválni a hazai rögtől.

„... S én messze-messze idegenbe
Komor házak közt, dideregve,
Meg-megüllok... botorkálok...“

„Az elveszett mennyországot“ beküldötte az egyik napilapnak, s a lap nem a legbiztatóbb bírálatot nyújtotta az ifjú jogászembernek.³⁶ „Ilyen verset minden intelligens ember tud írni“ — volt a válasz Mudrony Sándor költeményére. Az ambíciókkal tele fiatalembert ez a kritika annyira lesújtotta, hogy beteg lett. Annál nagyobb volt azonban öröme, amikor két beküldött elbeszélésére az a válasz jött a Budapesti Hírlap szerkesztőjétől, hogy jelentkezék a szerkesztőségben. Rákosi Jenő fedezte fel az ifjú író, s így került Komáromi 1911-ben a Budapesti Hírlaphoz, a legnacionalistább lap szerkesztőségéhez, amint ő írja. Fizetése havi 100 koronára rúgott. Boldog érzésekkel újságolta el a hírt barátjainak, köztük Szabó János tanárjelöltnek, ki az első naptól kezdve szeretettel fogadta a Körben. Ekkor elhagyta előbbi helyét a Gazdák Szövetségénél, ahol szintén mint gyorsíró volt elfoglalva. Végül tehát elérte hön óhajtott célját: bekerült az egyik jónevű napilap szerkesztőségébe. Ezzel együtt azonban vége lett a jogász-életnek is. Kollokválni már az első félévben sem kollokvált s a második félévre is épp hogy beiratkozott. Érezte előre, hogy a jogászság csak nekiindulásra lesz jó, tehetsége más irányba vonzotta őt. Örülhetett valóban, mert anyagilag is jobb helyzetbe került. Nem kellett kölcsönökből élnie többé. Mint újdonsült szerkesztő, bohém modort igyekszik felvenni s öltözékében is feltüntetni vágyik hivatását. Gyorsírói működését tovább folytatja s a Nagy Sándor-féle rendszer tökéletességét kiváló gyorsírói tehetségével igazolja.

A szerkesztőségi irodában eleinte nem a legjobban érzi magát az egyik szerkesztőségi tag fennhéjázó, különös modora

³⁴ Késői hangok c. költeménye Népsz. Gyorsíró id. sz.

³⁵ Az elveszett mennyország. Ósdiák 84. o.

³⁶ Ósdiák 96. o.

miatt. Azonfelül esalódások érik. Azt hitte, hogy rögtön leleplező cikkek írásával bízzák meg.³⁷ Itt sem tud azonban megnyugodni. Szülőföldjét mindennél jobban szerető lelke a szerkesztőségi gépek zúgása közben hazarepül. „Mert a jóleső és tompa zúgásra néhány pillanatra hazaálmódta magát. Nyár lett körülötte, nyár, s messzebről, a kazlak világából mintha andalítóan búgtak volna feléje a cséplőgépek.“³⁸

Egy alkalommal Biatorbágyra hívták. Nagy reményekkel indult első irodalmi fellépése elé, amely azonban nem úgy sikerült, ahogy ő elképzelte, s ezért „...még későbbi éveiben is valahányszor első irodalmi fellépésére gondolt, fokozódó keserűséget érzett“. A kezdő ember első sikertelenségein neki is át kellett esnie, bármennyire lelkére vette a kudarcait. Amikor pedig a Petőfi-Társaságba benyújtott költeménye „gyermeteg kísérlet“ bírálatot kapott,³⁹ ágnak dőlt. Érzékeny lelkű, melegszívű író volt s a balul kiütött kísérletek fokozott hatást gyakoroltak rá.

Szerkesztői elfoglaltsága egészen elvonja az egyetemről. Pedig még mint a Boeskey Kör tagja sok emlékezetes napot élt meg köri barátai közt, kik rendszerint egészen pénz nélkül állottak s határidőre meg becsületszóra kértek filléres kölesönöket, melyet megadni elfelejtettek. Jól jegyzi meg egyik bírálója, hogy könyvének főmotívuma a krajeártalan nyomor.⁴⁰ A Menzán ingyen-jegyekkel vagy csalafintasággal fogyasztanak el sokszor két-három ebédet. Amikor az ingyen ebédelők miatt hare tör ki a Menzán, nagy tisztogatás indul meg a kedvezményesek között s Mudrony Sándor is elveszti körbeli lakását. A Körből az Üllői-úti Diákházba kerül. A Kör tagjaival való szoros baráti kapcsolatokat, melyek „befutása“ óta csak még inkább erősödtek, továbbra is fenntartja s baráti összejöveteleken melegen ápolja. Szabó János kebelbarátja biztatja s felhívja figyelmét, hogy írogasson kisebb újságokba. Első tárcájának címe: „Viszik a kacabajkát“.⁴¹ Amikor nagy ritkán hazahazalátogat, volt osztálytársai, barátai kint várják a pataki állomáson. Eleinte többnek, nagyobbak akar feltűnni szemük-

³⁷ Ósdiák 219. o.

³⁸ Ósdiák 215. o.

³⁹ Ósdiák 233. o.

⁴⁰ Nyugat 1930. 224–225. o.

⁴¹ Ósdiák 307. o.

ben, de ezt a tulajdonságát lassanként levetkőzi. Inkább a barátaitól való eltávolodás, elidegenedés hagy fájó nyomokat lelkén. Érzi, hogy más világba került, más emberek közt él, más az élete.⁴²

1913. áprilisában le kell utaznia a laboreparti városkába, szülőfalujába; sorozás alá áll. Büszkén indul útnak s örömmel. „...Katonaviselt egyén volt apai és anyai ágon valamennyi őse, akik büszkén hivalkodtak ezzel a voltukkal.”⁴³ Mint besorozott tér vissza Pestre.

Ősszel mint tiroli császárvadász⁴⁴ vonul be a hábcrúba, mielőtt még önkéntesi évét leszolgálta volna. Bozenben, az osztrák Alpeselek gyönyörű tájain töltötte egyévi önkéntességét⁴⁵ s onnan viszik őt az orosz frontra. 1914. augusztusában már a lemergi országúton menetel,⁴⁶ s nemsokára megindul első csatájuk is Osserdov falu fölött.⁴⁷ „Szent István napja körül ott masíroztam a lemergi széles országúton.” Egymásután peregenek a képek. A telatini erdőkben csatáznak, Tomasov erdeiben... „Budynin mellett már szuronyra mentünk az ágyúk ellen.”⁴⁸ Mindenütt kiveszi részét a harcból. Nem hátrál meg soha, csak ha már mindenkinek vissza kell vonulnia. Nem hoz szégyent a pataki diák nivoltára s méltó marad őseihez, kik 48-ban a perlaszi sáncokon küzdöttek életüket nem kímélve, ha a hazáról volt szó. Ő is ott vetélkedett a katonák tömege közt, „mint egy atom az egyetemben, mint egy homokszem a Gobi sivatagban.”⁴⁹ De jön az első támadások visszaverése s csapataink kénytelenek Lemberg felé visszavonulni. Ravaruszka bús lankáinál az ungvári honvédek közt szorongott. De lelke is kétségek közt vergődik. Nyomulnak előre Krakko felé s halál-félelmek kínozzák... „igen, igen messze még a március, melyet talán sosem fogok megérni...” Érzi, hogy símán nem kerül ki a vérzivatarból. Eszébe jutnak szülei, édesanyja, a drága otthon. 1914. november 23-án Moszkov fölött szuronyrohamra indulnak az oroszok ellen. Az ellenség a támadást visszaveri s ellen-

⁴² Ósdiák 159. o.

⁴³ Ósdiák 250. o.

⁴⁴ Nagy leányka, kis legényke. 54. old.

⁴⁵ Csatangolás mindenfelé 161. o.

⁴⁶ Csatangolás mindenfelé 56–57. o.

⁴⁷ Mit búsulsz Kenyeres? 233. o.

⁴⁸ Mit búsulsz Kenyeres? 33. o.

⁴⁹ Mit búsulsz Kenyeres? 13. o.

támadásba csap át. Komáromi sorsa meg van pecsételve, nem tud a géppuskák kattogása elől elmenekülni. „Magam is meg akartam fordulni, ám ugyanabban a szempillantásban egy közel kerepelő géppuskából három golyó repült át a két lábamon, hogy háromszor kalimpálva magam körül bukfaceztem bele egy barázdába.”⁵⁰ Nagynehezen esúszik vissza keze s álla segítségével övéihez. Krakkóban, majd Bécsben kerül kórházi ápolás alá hat sebből vérző lábával. Bécsben a Rudolfinerhausban fekszik. Haretérre többé nem jut, de továbbra is katonai szolgálatban marad s a következő év novemberében a bécsi cs. és kir. hadügyminisztérium sajtóirodájába kerül. 1915. őszutóján „golyóktól szétvert két lába” az üllőiúti kórházban pihent s ugyanazon év októberében megjelent első könyve, melyben a haretéren szerzett benyomásait örökítette meg. A közönség felfigyel a műre, mely talán az első őszinte képet nyújtja a háborúról. A „Mit búsulsz Kenyeres”-nek valóban sikere lehetett, mert „az önkéntes tizedes... meg volt győződve akkoriban, hogy nevezetesen író lesz belőle rövidesen.”⁵¹

Midőn a bécsi hadügyminisztériumi sajtóiroda olyan keresztény, megbízható fiatalembert keres, ki az újságírásban is jártas, a választás ráesik. Megérdemelten kerül arra a helyre, hol a háború lógosai lebzselnek különféle ürügyek alatt. Ugyanakkor ő három kitiüntetéssel a mellén büszkélkedhetik tizedesi rangban. Az író bécsi beosztása lapja szerkesztőségében osztatlan meglepedést s örömet arat: egy írói karrier megindulását látják benne. Bécsi elfoglaltsága nem túlságosan megerőltető, de sokszor kellemetlen és terhes. Az ő feladata a monarchia kivénült költő ezredeseit és tábornokait meggyőzni arról, hogy versezeteik s költeményeik nem éppen a tiszta költészet határán mozognak. Nagy tapintatra s udvariasságra van szüksége, hogy feletteseit leszerelje. Azok nehezen győzhetőek meg arról a többé-kevésbé örökké érvényes igazságról, hogy: poeta non fit, sed nascitur. Feladata ezenkívül, hogy a monarchia tizenhárom néptörzséről dicsőítő novellákat írjon s ellenőrizze, hogy a magyar lapokban nem jelenik-e meg az összmonarchia eszméjét támadó s bomlasztó erejű cikk. Szomorúan kénytelen tudomásul venni, hogy a magyarság s a magyar állam, mely külsőleg az

⁵⁰ Őszi harmat után. 208. o.

⁵¹ Császári és királyi szép napok. 5. o.

osztrák császárság társországa, valójában csak a monarchiát alkotó 13 néptörzs egyike s mint ilyen, a felsőbbség részéről a többi néptörzsekhez hasonló, illetőleg nagyon sok néptörzsnél jóval keményebb elbánásban részesül. Hivatali elfoglaltsága mellett összejön néha-néha barátaival is. Különösen rokonszenvez egy lengyel és egy rutén származású társával. Időt talál azonban arra is, hogy irogasson. Elbeszélései, tárcái jelennek meg német fordításban is. A háborús évek alatt adja ki Csanak András Bécsben (1916), Tilinkó (1917) s Elment a nyár című köteteit.

1916 tavaszán hadnaggyá léptetik elő s ekkor megnősül. Felesége, Soltész Irénke szülőföldje közeléből, Legenyéből való. Nagyon boldogok. Megérdemelten boldog a volt pataki diák, sokat küzdött, szenvedett s áldozatul rakta fiatal életét a haza oltárára ugyanakkor, amikor bécsi szerkesztőtársai protekcióval mentették bőrüket a frontról. Magyar volt s a magyar sorsa a harc. Szinte klasszikus veretű szavakkal határozza meg a magyarság sorsát, hivatását. „Az Isten arra ítelt bennünket, hogy bölesönktől a síríg kardot szorongassunk markunkban. Mert ha egyszer letennők a kardot, végünk lenne!”⁵²

A bécsi—kassai vonalon teljesített futárszolgálatot s 1917 tavaszán került el a császárvárosból, mégpedig nem egészen mindennapi módon. Mivel egyik felettesének fölöttébb gyenge irodalmi kísérletét nem jelentette meg a hadi újságban, elfogatási parancsot adtak ki ellene s csak az utolsó pillanatban sikerült az osztrák fővárost elhagynia.⁵³ A háború és a forradalmak után az Új Időkbe, Napkeletbe, Pásztortűzbe, Budapesti Hírlapba, Új Nemzedékbe s egyéb lapokba ír. Amikor pedig a Magyarság 1920 őszén megalakul, a lap kötelékébe lép s ott jelenik meg legtöbb írása.⁵⁴ „A Magyarság alapító törzs-östagja” címet adományozta magának, mivel a lapnak megindulása óta munkatársa volt. Ettől kezdve egészen haláláig híven kitartott a Magyarság mellett s évről-évre jelentek meg regényei, elbeszélései. Termékeny író volt, sokat írt, de a mennyiség, amint azt kritikusai is megállapítják, nem ment a minőség rovására. Budapesten él boldog családi életet, két gyermekük születik, Ágnes és János, kikről oly végtelenül kedvesen, tele szeretettel

⁵² Ordasok. 271. o.

⁵³ Császári és királyi szépnapok. 226. o.

⁵⁴ Magyarság, 1937. okt. 8.

s bájjal emlékezik meg egy-két regényében s elbeszéléseiben. Egymásután jelennek meg kötetei: Elment a nyár (1918), Szegény legények, Rongyos gárda (1920), Jegenyék a szélben (1921). Írói érdemeit 1921-ben a Petőfi Társaság rendes tagsággal jutalmazza. Két év múlva a társaság titkárává választja s 1929 őszéig a Ház múzeumőre is egyúttal.⁵⁵ Egy másik irodalmi társaságnak, a Kisfaludy Társaságnak is tagja lesz 1928-ban. Ezen tagságok munkásságának méltó s igaz jutalmai. Közben pedig ír, dolgozik, mintha érezné, hogy sietnie kell. A kór ott lappang testében s az erős, izmos testű ember fokozatosan hanyatlik. 1922-ben erős influenzán esik keresztül, amely agykéreggyulladását hagy maga után. Lassan felépül ugyan, de kedélye s egészségi állapota már nem a régi. Beszéde is akadozó, hamar elfárad. Betegségéről nem szívesen vesz tudomást, sőt még többet s szorgalmasabban dolgozik, mint azelőtt. Gyermekei szépen nőnek s ő nem akarja családját betegségével szomorítani. Így éri meg az 1933. esztendő. Az egész ország ünnepli 25 éves írói jubileuma alkalmából. Üdvözlő levelek tömegével halmozzák el államférfiak, katonák, írók; az egész nemzet szeretettel ünnepli mesélőjét, a fiatalság s felnőttek kedves íróját.

Gyakran ellátogat Sárospatakra s fáj, nagyon fáj szívének, hogy a honi földre, szülőföldjére nem juthat el. Szomorúan, merengve néz át a trianoni határon.

1937 nyarán már állandó kórházi kezelésre szorul. A pesti amerikaiúti Szeretet-kórházban veszik ápolás alá orvosai s szerető felesége. Isten elrendelését azonban megváltoztatni nem képesek, s Komáromi Jánosról a Sors könyvében, úgy látszik, az volt megírva, hogy elvégeztetett. Október 7-én húnnya le szemét örökre, miután halála előtt pár héttel már öntudatlan állapotba esett. Csak amikor szülőföldjéről esett szó, fakadtak fel nemsokára örökké lezáródó szeméből könnyei, s utoljára halálos ágya előtt álló János fiára vetett meleg tekintetet.

Halott szíve fölé szülőföldjéről hozott földet tettek.

Halála mindenütt mély részvétet váltott ki. Temetése az egész írói világ részvétele mellett folyt le, özvegyét pedig az ország vezető férfiai halmozták el szeretetteljes részvétükkel.

Holttestét a nagy magyar mesemondó óta a nagy magyar írókat megillető Jókai-lepel borította. Teste elköltözött, de lelke

⁵⁵ Koszorú, 1937. okt. 62–63. o.

élni fog mindaddig, míg magyar történelem lesz, míg magyar szívek fognak dobogni,* mert Komáromi János szívvel-lélekkel, agya minden rezdülésével s gondolatával magyar író volt.

Komáromi lelki arca nem volna teljes, ha nem emlékez-nénk meg külön is azokról a fő jellemvonásokról, melyek az ő lelkének annyira sajátjai. Lehetnek ezek általános emberi voná-sok, de benne és általa valami sajátos színt kapnak és éppen azért lelki arculatához, mint ennek szoros részei, feltétlenül hozzátartoznak. Röviden úgy foglalhatnók e vonásokat össze: a hazája sorsa fölött aggódó magyar ember lelki világa páro-sulva a mélyen vallásos s néha mégis a lét hiábavalóságát hangoztató ember kétségeivel. A magyarság sorsa az ő sorsa, szenvedése, fájdalma az ő fájdalma, leveretését aggodalommal s hazafiúi keserőséggel szemléli. Elkeseredésében vissza szeretné üzni a magyarságot Azsiába, hisz itt nincs mit keresnie: hazá-ját elvesztette. Elkeseredésében is megcsillan azonban hite s érzi, hogy el kell jönnie még a nagy próbának, melyről Zrínyi, a költő is szól, s hangoztatja, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Fegyvert a magyar kezébe s a nemzet eldönti sorsát. Ugyanezen gondolatok forognak Vörösmarty agyában is.

„Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.
Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.“

„Mára alábbvalók lettünk minden nemzetnél s a népek sze-métjévé váltunk. De el fog jönni az óra — írja Komáromi —, ha közös sárba nem akarunk beroskadni, amikor megmarkoljuk mégegyszer elhajított kardunkat.“ „Vagy győzni fogunk, vagy elpusztulunk mind. Tertium non datur!“⁵⁶ A magyarság sorsát végigkísérik e kétségek. Minden kor költője érzi, hogy a kis magyar nemzet élet-halálharcot vív a népek nagy tömegében. Fegyvere, élete a kard, melynek forgatását őseitől örökölte, kik Ázsia pusztáin is gyakorlottak voltak már benne s kard-jaikkal szerezték meg a Kárpátok közt elterülő földrészt. „Am az Isten arra rendelt minden magyart, aki kardot tud emelni, hogy meghaljunk édes szüleinkért, feleségünkért, hú-

⁵⁶ Őszi harmat után, 10. o.

gainkért, gyermekeinkért s egykor mindnyájunkat eltakaró anyánkért: Magyarországért.”⁵⁷ A magyar nemzet örök sorsát tükrözik vissza e sorok. Komáromi, akárcsak Petőfi, vagy a német Körner s az angol Byron, életével, „hat tátongó sebből” folyó vérével adott veretet, nehéz veretet a fenti szavaknak. Sokszor pedig de hiába ömlött a drága magyar vér. A béke nem lett béke. „Ennek a háborúnak sohasem lesz vége, fiam...” Talán az életre is gondolt, midőn ezeket a sorokat leírta, mely állandó harcból, küzdelemből fog állani. „Mert ha megérjük is egyszer a békét, nem lesz az őszinte megegyezés: népek és császárok megint csak készülődni fognak egymás ellen...”⁵⁸ Belelátott a jövőbe, ismeri az emberi lelket, mely csak rövid ideig képes nyugton maradni.

Bár forrón szereti hazáját és nemzetét, az önáltatásról le-
rántja a leplet. Amit egyszer a nemzet elvesztett, csak fegy-
verrel szerezheti vissza. „Megérezhette Katinka is, hogy egy-
előre dőre reménykedés a régi haza határaival folyó álnok ön-
áltatásunk.”⁵⁹ Fájhat lelkének nagyon az ítélet kimondása, hisz
ő is szülőföldjét, a legdrágább földet veszttette el. De éppoly
céltalannak látja az önáltatást, mint a frázispuffogató magyar
irredentizmust, mely, sajnos, sokáig virult a honi földön. Össze-
hasonlítja a német irredentizmust a magyarral, mely utóbbiról
csak haraggal szólhat: az csupán giccs.⁶⁰

Szülőföldjének, történeti regényei színterének szerelmese
Komáromi. Bár élete célját, t. i. azt, hogy író legyen, elérte, de
a nagyvárosi életet megszoknia nem sikerült, s mindennél jobban
fáj lelkének az, hogy nem láthatja többé szülőfaluját, gyermek-
reményei s örömei helyét. „Nem látom meg többé a régi házac-
kákat s itt halok meg keserű érzések közt ebben a nagy
városban.”⁶¹ A szomorú lemondás árad az olvasó felé e sorokból.
A nagy városban csak vendégnek érzi magát a költő. „Mert
vendég vagyok csak ebben a városban: igazi hazám elveszett
az északi havasokkal s odalett vele minden, minden.”⁶² Sokat
látott, tapasztalt, s az élet lassan sok mindenbe belenyugvó
filozófus-lélekké teszi ezt a melegszerű, bánuló kis pataki diá-

⁵⁷ Ordasok, 97–98. o. L. Keczer Gábor szavai.

⁵⁸ Vihorláti szél fűj, 10. o.

⁵⁹ Az elvált feleség, 162–163. o.

⁶⁰ Csatangolás mindenfelé, 171. o.

⁶¹ Nagy leányka, kis legényke, 122. o.

⁶² Szülőföldem szép határa, 189. o.

kot. „Én már megértem sok mindent: első fiatalságom összeesett hazám nagyságával, amikor nagydiák lettem, fegyverrel álltunk ki a határok védelmére, s alig minden huszadik jött vissza közülünk; kezdő férfiúnak számítottam, amikor összeroskadt felettünk az ég s azóta magamban révedező filozófussá váltam, miután megöregített ez a tíz esztendő. Semmi sem lep meg immár és nem is fog többé...⁶³ Egész élete össze van sűrítve néhány mondatban. Szavai azonban már nem a régi fiatal író szavai. Háború, összeomlás, betegség megtörte őt. Bezzeg nem ily lemondóan ír még a háború után, amikor a Fehérvári-úton bevonulni látja a magyar huszárokat. Tudja, hogy elvesztettük a háborút, de bízik s hisz még jobb idők eljöveteleiben. „Mert amíg magyar huszár kocog el a házunk előtt, mindig biztatgatom magamat s biztatlak téged is, testvér, hogy urak leszünk mi még az ungi Krajnán, s tikkadt lovainkat megitatjuk mi még a sebes Nyárád vizéből.“⁶⁴

Lelki arcának másik jellegzetes vonása a szeretet, hazaszeretet, emberszeretet mellett mély vallásossága. Ebből ered idealizmusa, hite s derült életszeretete, mely őt annyira jellemezte. Vallásossága panteisztikus színezetű. Hisz az örök Istenben s mégis gyakran fogják el kétségek mindenhatóságával szemben. „A világ mérhetetlen, s ebbe a mérhetetlen öcsodába belesír egy kis tilinkó, és akkor hirtelen ráeszmélek magamra és az örök Istenre, aki létrehozta mindezt és ráeszmélek nyomorult, esendő törpeségére a földi intéző hatalmaknak, akik mégis a nyakamra léphetnek, akik megfojthatnak engemet, kitéphetik belőlem az örök Isten lelkének szikráját.“⁶⁵ Egy alkalommal azt írja: „...tudom, hogy lenni kell valaminek a másvilágon“,⁶⁶ s máskor meg tagadja az örök élet, a túlvilág lételetét. „Nem tudok hinni a túlvilágban s érthetetlenül babonás vagyok mégis: osszerezzenek, ha meghalt lelkek éjjeli kóborlásairól hallok.“⁶⁷ Az orosz puszták, részben talán őseinek szláv, mélyen vallásos, de sokszor babonákban hívő emléke kísért lelkében. Vagy talán az őt folyó vidékének moosaras, lápos, lidérefényes s esténként kísérteties képe hagyott nyomot lelkében? A Fel-

⁶³ Nagy leányka, kis legényke, 186. o.

⁶⁴ Tilinkó, 210. o. (1920-ban).

⁶⁵ Tilinkó, 179. o.

⁶⁶ Reménytelen szerelem, 167. o.

⁶⁷ Az idegen leány, 67. o.

vidék tót-rusznnyák népének babonás s szellemeket látó beszédének hangulata vésődik agyába? Mert műnkáiban is gyakran játszanak szerepet kísértetek, éjjelenként regényhőseinek álmában megjelenő holt lelkek szellemei.

Nem hisz a túlvilágban s az életet mégis úgy fogja fel, mint átmeneti állapotot. „...jöttünk a végtelenből s elveszünk a végtelenbe.“ „S nagy hallgatás támad utánunk.“⁶⁸ Talán éppen a végtelenbe-veszés érzése az, amely annyira úrrá tud lenni rajta, hogy sokszor érzi egyedül magát,⁶⁹ sokszor jutnak eszébe olyan gondolatok, hogy mindenki elhagyja őt s egyedül marad.⁷⁰

Végül őt is, mint minden gondolkodó főt izgatja a kérdések kérdése, a lét vagy nem lét, „To be, or not to be, that is the question“ kérdése. „Megfoghatatlan csak egy van előttem: e földön való létünk.“ „Minek vagyunk itten?“⁷¹ De e kérdésre nem kapott választ sem ő, se más. A lét és nem lét, az élet értelmének és céljának kérdései évezredek óta foglalkoztatják a filozófusokat, tudósokat, gondolkodókat. Magyarázat, felelet van rá sok, de ez a kérdés az emberi értelmet felülmúló valami, gondolkodni rajta lehet, de ésszel megoldani soha sem fog sikerülni. Ebben a kérdésben egyedül a hit lehet támaszunk. Egyedül a hit adhat feleletet a kérdésre. Istennek bizonyára volt és van célja az emberrel, s isteni művének szerves része a földi élet. Komáromi, mint oly sokan már előtte, töpreng, tételődik ezen a kérdésen s részben feleletet is ad rá. Amikor azonban az embert érintőleg jut a kérdés magvához, újból csak kérdést vet fel. „Mennek a vizek, mindíg mennek. Bejutnak a tengerbe, felszállnak felhők képében, leesnek a földre, kitörnek a hegyekből s újra mennek, mendegélnek ugyanazon az úton. Minden ismétlődik... De mi lesz belőlünk?“⁷²

Egy másik helyen azt írja: „Nyomunk se marad itten.“⁷³ Tévedett Komáromi János. Aki értéket tudott adni e világnak, annak emléke, gondolatai élni fognak, s Komáromi János ezek közé tartozik.

⁶⁸ Régi ház az országútnál, 344. l.

⁶⁹ Régi ház az országútnál, 342. l.

⁷⁰ Az idegen leány, 114. l.

⁷¹ Az idegen leány, 67. l.

⁷² Az idegen leány, 72. l.

⁷³ Az idegen leány, 90. l.